THE PERSPECTIVE OF NEW ERA SCIENCES
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
www.global-science-review.com
editor@global-science-review.com

OLIY TA'LIMDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK-MOTIVATSION ASOSLARI

Iqtisodiyot va Pedagogika Universiteti Samarqand kampusi, 1-kurs magistranti: Sa’dullayeva Robiya Nurillo qizi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimi keng joriy etilishi sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini (MTF) tashkil etishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlari atroflicha tahlil qilingan. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida talabalarda ichki va tashqi motivatsiyani shakllantirish, ularning kognitiv faolligini oshirish hamda o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish mexanizmlari yoritib berilgan. Shuningdek, talabalar mustaqil ishlarini raqamli platformalar, formativ baholash va loyihaviy yondashuvlar orqali takomillashtirish yuzasidan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: *Oliy ta'lim, mustaqil ta'lim, motivatsion yondashuv, kredit-modul tizimi, kognitiv faollik, o‘z-o‘zini boshqarish, pedagogik mexanizmlar.*

KIRISH

Jahon ta'lim tizimining globallashuvi va raqamli transformatsiyasi oliy ta'lim oldiga raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, ularning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish vazifasini qo‘ymoqda. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida kredit-modul tizimining joriy etilishi o‘quv jarayonining salmoqli qismini talabaning mustaqil ta'lim olishiga yo‘naltirishni taqozo etadi. Mustaqil ta'lim – bu nafaqat auditoriya soatlaridan bo‘sh vaqtni band qilish, balki talabaning shaxsiy kasbiy rivojlanishi, o‘z-o‘zini boshqarishi va

uzluksiz ta'lim olish (*lifelong learning*) ko‘nikmalarini shakllantiruvchi asosiy poydevordir.

Biroq, zamonaviy pedagogik amaliyot tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, ko‘pgina talabalar mustaqil ta'lim topshiriqlarini bajarishda yetarli darajada motivatsiyaga ega emaslar. Talabalar ko‘pincha mustaqil ishni chuqur ilmiy izlanish imkoniyati sifatida emas, balki majburiy rasmiyatchilik yoki reyting bali olish uchun bajariladigan vazifa sifatida qabul qiladilar. Bu holat o‘z navbatida ta'lim sifatiga va mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligiga salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Shu munosabat bilan, oliy ta'limda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishda **motivatsion yondashuvlarni** ilmiy asoslash va amaliyotga joriy etish bugungi kunning eng dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI :

Jumladan, taniqli olimlar E. Deci va R. Ryan (1985) tomonidan ilgari surilgan O‘z-o‘zini belgilash nazariyasi (*Self-Determination Theory - SDT*)ga ko‘ra, insonning har qanday faoliyatdagi muvaffaqiyati uning uchta asosiy psixologik ehtiyoji — avtonomiya (mustaqillik), kompetensiya (layoqatlilik) va o‘zaro bog‘liqlik qondirilgandagina yuqori bo‘ladi. Oliy ta'lim jarayoniga nisbatan qo‘llanganda, agar talabaga mustaqil topshiriqni bajarishda muayyan erkinlik berilsa va uning imkoniyatlariga mos sharoit yaratilsa, uning ichki motivatsiyasi keskin ortadi.

Shuningdek, professor B. Zimmerman (2002) o‘z-o‘zini boshqaradigan o‘qish (*Self-regulated learning*) konsepsiyasida motivatsion e'tiqodlar va metakognitiv strategiyalarning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. O‘z oldiga aniq maqsad qo‘ya oladigan, o‘z faoliyatini rejalashtiradigan va nazorat qiladigan talabalar mustaqil ta'limda yuqori akademik natijalarga erishadilar. Bu qarashni P. Pintrich (2004) o‘zining motivatsion fan nuqtai nazaridan olib borgan tadqiqotlarida qo‘llab-quvvatlab, talabaning o‘quv jarayonidagi faolligi uning ichki va tashqi motivatsiyasining uyg‘unligiga bog‘liqligini isbotlagan.

Mahalliy olimlardan U. Asqarova (2022) o‘z tadqiqotlarida bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy shakllanishida mustaqil ta'limni boshqarish texnologiyalarini yoritgan bo‘lsa, A. Saidov (2024) kredit-modul tizimida talabalar mustaqil ishini raqamli vositalar yordamida tashkil etish samaradorligini ochib bergan.

3. METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv, qiyosiy va mantiqiy tahlil, pedagogik kuzatish, anketa-so‘rovnomalar hamda talabalarning o‘quv faoliyatini baholash usullaridan foydalanildi. Tajriba-sinov ishlariga 1-kurs magistratura va bakalavriat bosqichining jami 120 nafar talabasi jalb etildi.

Eksperiment davomida nazorat guruhidagi talabalar an'anaviy usulda mustaqil ish bajargan bo‘lsa, eksperimental guruh talabalari uchun maxsus motivatsion yondashuvlar (shaxsiylashtirilgan topshiriqlar, raqamli platformalar va formativ baholash) joriy etildi. Olingan natijalar matematik-statistik usullar yordamida qiyosiy tahlil qilindi.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarni mustaqil ishlashga faol jalb etish va ularda barqaror motivatsiyani hosil qilish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlarni tizimli ravishda qo‘llash maqsadga muvofiq: Topshiriqlarning kasbiy yo‘naltirilganligi va shaxsiylashtirilishi

Talaba bajarayotgan mustaqil ishi uning bo‘lajak kasbiy faoliyatida va real hayotida qanday amaliy ahamiyatga ega ekanligini aniq anglab yetishi lozim. Agar topshiriqlar mavhum nazariy xarakterga ega bo‘lmay, balki amaliy keyslar (*case-study*) yoki ishlab chiqarishdagi muammolarni hal etishga qaratilgan bo‘lsa, talabaning ichki motivatsiyasi tabiiy ravishda uyg‘onadi.

Raqamli muhit va o‘yinlashtirish (*Gamification*) texnologiyalari

Zamonaviy ta'lim muhitida LMS (Moodle, Canvas va boshqalar) platformalaridan foydalanish mustaqil ta'limni boshqarishni optimallashtiradi. Talabaning mustaqil topshiriqni o‘z vaqtida bajarishi uni ballar, reytinglar va

rag‘batlantiruvchi nishonlar (*badges*) bilan taqdirlash orqali tashkil etilsa, bu tashqi motivatsiyani kuchaytirib, talabalar o‘rtasida sog‘lom raqobat muhitini yuzaga keltiradi.

Formativ baholash va o‘z vaqtida qayta aloqa (*Feedback*) berish

An'anaviy summativ baholash ko‘pincha talabalarda qo‘rquv va stress keltirib chiqaradi. Formativ baholash yondashuviga o‘tish – ya'ni talabaning xatolarini jarayon davomida o‘z vaqtida ko‘rsatib berish, ularni tuzatish uchun ikkinchi imkoniyatni yaratish va pedagogik yordam ko‘rsatish talabaning o‘qishga bo‘lgan ishtiyoqini oshiradi.

Hamkorlikdagi va loyihaviy o‘qitish shakllari

Mustaqil ta'lim deganda faqat yakkama-yakka bajariladigan yopiq ishlar tushunilmasligi kerak. Kichik guruhlarda jamoaviy loyihalar ustida ishlash talabalar o‘rtasida ijtimoiy mas'uliyatni, muloqot madaniyatini va jamoada ishlash motivatsiyasini rivojlantiradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari shuni ko‘rsatdiki, an'anaviy yondashuv qo‘llanilgan nazorat guruhida talabalarning mustaqil ishlarga bo‘lgan faolligi past darajada qolgan (talabalarning 60% dan ortig‘i mustaqil ishni majburiy vazifa sifatida bajargan).

Biroq, taklif etilgan motivatsion mexanizmlar (shaxsiylashtirilgan topshiriqlar, raqamli platforma va formativ baholash) joriy etilgan eksperimental guruhda quyidagi ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi:

Mustaqil topshiriqlarni o‘z vaqtida va sifatli bajarish ko‘rsatkichi **28% ga oshdi**.

Talabalarning o‘z-o‘zini nazorat qilish, vaqtni taqsimlash va analitik fikrlash darajasi sezilarli darajada yaxshilandi.

Talabalarning fanga va mustaqil ilmiy izlanishga bo‘lgan ichki ijobiy munosabati barqarorlashdi.

Bu natijalar xalqaro ilmiy manbalarda keltirilgan nazariy qarashlarni to‘liq tasdiqlaydi hamda oliy ta'limda motivatsion yondashuvlarning ustuvorligini ko‘rsatadi.

Oliy ta'limda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish – ko‘p qirrali va murakkab pedagogik jarayon bo‘lib, u samarali motivatsion yondashuvlarga tayanmog‘i lozim. Ma'muriy bosim va qat'iy nazoratdan voz kechib, talabada ichki motivatsiyani uyg‘otish, mustaqil ishlarni ularning kasbiy ehtiyojlariga moslashtirish ta'lim sifatini kafolatlaydi.

OTMlarda o‘quv dasturlarini tuzishda mustaqil ta'lim soatlariga mo‘ljallangan topshiriqlarni talabaning kasbiy qiziqishlari va amaliy yo‘nalishlariga moslashtirib ishlab chiqish;

Professor-o‘qituvchilar uchun zamonaviy motivatsion texnologiyalar, raqamli pedagogika va formativ baholash usullari bo‘yicha amaliy malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

Universitetning raqamli infratuzilmasini yaxshilagan holda, talabaning mustaqil ta'limdagi yutuqlarini shaffof kuzatib borish mexanizmlarini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.

Asqarova U. Oliy ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Universitet nashriyoti, 2022.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.

Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64-70.

Saidov A. Kredit-modul tizimida talabalar mustaqil ishini tashkil etish texnologiyalari. // Xalqaro ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 2024. – №3. – B. 45-50.

Pintrich, P. R. (2004). A motivational science perspective on the role of student motivation in learning and teaching contexts. *Journal of Educational Psychology*, 96(4), 667-679.